

О. В. Милик

*Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького*

Мовна маніфестація феномену «здоров'я держави» у Тіта Лівія

Милик О. В. Мовна маніфестація феномену «здоров'я держави» у Тіта Лівія. У статті досліджується змістове наповнення концепту ЗДОРОВ'Я через призму мовної маніфестації феномену «ЗДОРОВ'Я ДЕРЖАВИ», об'єктивоване лінгвальними змістами в трактаті Тіта Лівія «Ab Urbe condita», визначаються мовленнєві засоби мовної маніфестації феномену «ЗДОРОВ'Я ДЕРЖАВИ», його понятійна, образна та ціннісна складові.

Ключові слова: *концепт ЗДОРОВ'Я, лінгвокультурологія, лінгвокогнітологія, лінгвальні засоби, Тит Лівій.*

Милык О. В. Языковая манифестация феномена «здоровье государства» у Тита Ливия. В статье исследуется смысловое наполнение концепта ЗДОРОВЬЕ через призму языковой манифестации феномена «ЗДОРОВЬЕ ГОСУДАРСТВА», объективированное лингвальным содержанием в трактате Тита Ливия «Ab Urbe condita», определяются языковые средства манифестации феномена «ЗДОРОВЬЕ ГОСУДАРСТВА», его понятийная, образная и ценностная составляющие.

Ключевые слова: *концепт ЗДОРОВЬЕ, лингвокультурология, лингвокогнитология, лингвальные средства, Тит Ливий.*

Milyk O. V. The language manifestation of the phenomenon of the "health of the state" in Titus Livius. This article examines the semantic content of the concept through the prism of language HEALTH manifestation of the phenomenon of "HEALTHY STATE", objectified lingual content in the treatise Titus Libya «Ab Urbe condita», defined language means the manifestation of the phenomenon of "healthy state", its conceptual, figurative and value components.

Keywords: *concept HEALTH, cultural linguistics, lingvokognitologiya, lingual agents, Livy.*

Проблема репрезентації дійсності у свідомості носіїв мови, встановлення картин світу за мовним матеріалом, виявлення глибинних зв'язків мови, мислення і культури нині набуває особливої актуальності. **Актуальність** статті визначається сконцентрованістю сучасної лінгвістичної парадигми на дослідженні мовних одиниць, що репрезентують наївні та наукові знання про світ через призму мовної свідомості. SALUS належать до глибинних основ системи цінностей, є найвищою людською цінністю, яка визначає фізичне існування людини та є основою її душевного стану. У культурі Стародавнього Риму досліджуваний концепт становив одну з найважливіших ментальних, етичних та світоглядних цінностей [14:128]. По-особливному представлений концепт SALUS в історичному трактаті Тіта Лівія: через призму функціонування держави, як концепт благополуччя, процвітання та законності у державі.

Метою нашого дослідження є опис змісту концепту SALUS в історичному трактаті Тіті

Лівія «Ab Urbe condita» як суспільно-історичного феномену.

Об'єктом нашого дослідження є зміст концепту SALUS в історичному трактаті Тіті Лівія. **Предмет** дослідження: семантичний діапазон концепту SALUS як суспільно-історичного феномену.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному аспекті досліджується змістове наповнення концепту SALUS як суспільно-історичного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині поняття «концепт» широко використовується в різних галузях мовознавства і входить до понятійного апарату когнітивної лінгвістики, семантики і культурології [8]. Сучасні лінгвокультурологічні дослідження здійснюються в різних напрямках, серед яких значиме місце посідає лінгвокультурологія окремого етносу у певний яскравий в культурному плані період [11:23]. Концептуально-культурологічні та лінгвокультурологічні аспекти досліджень культурних концептів і засобів їх вер-

бальної репрезентації дають серйозний матеріал для реконструкції картини світу носіїв певної мови і національного менталітету [2]. Дедалі більше дослідників звертається до розгляду вербалізованих уявлень про телеономні концепти під кутом антропоцентрично-філософських постулатів [3; 9]. Усю пізнавальну діяльність людини можна розглядати як таку, що розвиває вміння орієнтуватися у світі і пов'язана з необхідністю розрізняти об'єкти: концепти виникають для забезпечення ментальних операцій. Отже, формування концептів пов'язане з осягненням світу та формуванням уявлень про нього [12:41]. Релевантним нашому дослідженню буде визначення «концепту», запропоноване А. А. Залевською: "концепт" — це спонтанно функціонуюче в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підпорядковується закономірностям психічного життя людини і внаслідок цього, через ряд певних параметрів, відрізняється від понять значень як продуктів наукового опису з позиції лінгвістичної теорії [4:39].

Лінгвісти, звертаючись до проблеми концептів, оперують, як правило, мовними одиницями, перш за все — лексичними. Найчастіше представлення концепту в мові приписується слову [1:1].

У сучасній лінгвістиці виділяють три основні напрями, або підходи до розуміння концепту: лінгвістичний, когнітивний, культурологічний [9].

Представники лінгвістичного напрямку розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом.

Прихильники когнітивного підходу до розуміння сутності концепту відносять його до явищ ментального характеру, визначаючи його як глобальну розумову одиницю, "квант структурованого знання". Представники третього підходу при розгляді концепту велику увагу приділяють культурологічному аспекту. На їхню думку, вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт тлумачиться ними як основний осередок культури в ментальному світі людини. Зокрема, Ю. С. Степанов зазначає, що "в структуру концепту входить все те, що і робить його фактом культури — вихідна форма (етимологія), стисла до основних ознак змісту історії; сучасні асоціації; оцінки і т.д." [13]. Іншими словами, концепт визнається базовою одиницею культури, її концентратом. Концепт SALUS у нашому дослі-

дженні будемо розглядати як когнітивну, так і культурологічну одиницю.

Наукові результати. Період I ст. до н.е. — I ст. н.е. — один з найвизначніших моментів розвитку давньоримського суспільства, період розквіту римської літератури представляє собою яскраву лінгвокультурну ситуацію для осягнення етноментальності та дослідження аксіологічного простору римської культури. Значне місце в концептосфері античних римлян, що відобразилося в низці номенів на позначення концепту ЗДОРОВ'Я, є лексеми *sanus, salus ma valetudo*.

Вживання лексем *sanus, salus ma valetudo* у значенні «здоров'я держави» репрезентує одну з найважливіших цінностей та рис концептуалізації дійсності у свідомості римлян — осмислення здоров'я не лише як одного з життєвих пріоритетів, але й як найвищої суспільно-державної цінності. Найчастіше Тіт Лівій вживає концепт SALUS у значенні «благополуччя держави», яке часто репрезентоване в опозиції (благополуччя — загибель). Тож маніфестацією означеного концепту в контексті суспільно-державної аксіологічних характеристик є мир, спокій, фізичне існування держави: *pec spem salutis nec perniciem propiorem unquam ciuitati ulli fuisse* (Liv. 24. 28.2). *Ніколи держава не була так близько ні до благополуччя ні до загибелі. Нанс autem iactari magis causam quam ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis, Quirites, puto, qui meministis ante Gallorum aduentum, saluis tectis publicis priuatisque, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam esse ut Veios transmigraremus* (Liv. 5. 53. 2). *Ось таку пропозицію висувують, але я думаю, квірити, що ступінь його щирості зрозумілий і без моїх пояснень. Ви ж нам'ятаєте, що це саме питання про наше переселення у Вейї поставало ще до приходу галлів, а тоді місто було цілим, ще не була зруйнована жодна будівля, ні приватна, ні громадська.*

Благополуччям і процвітання держави репрезентовані у понятті **sanus**: *'si uos urbis, Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iuppiter optimus maximus, Iuno regina et Minerua, alii di deaeque obsidentur; castra seruorum publicos uestros penates tenent; haec uobis forma sanae ciuitatis uidetur?* (Liv. 3. 17. 3) *Потім він звернувся з промовою до натовпу: «Якщо вас, квірити, не стосуються справи Міста і ваші власні, то потурбуйтеся за ваших богів, захоплених не-приятелем. В осаді і Юнітер Всеблагий Величний, і цариця Юнона, і Мінерва, й інші боги й богині. Табір рабів займає місце ваших пена-*

тів, — значить, так, по-вашому, повинна виглядати **квітуча держава?**»

SALUS як одна з найвищих цінностей існування людини як основи держави репрезентує ще одну ядерну сему «збереження фізичного життя». Прикладом можуть слугувати наступні рядки: *sed cum aut verbis castigandus aut armis sit, qui foedus rumpit, sicut bellum adversus te alii quam mihi mandatum malim, ita orationis acerbitatem adversus hospitem, utcumque est, subibo, sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent* (Liv. 43. 40. 3). Але оскільки особа, яка порушила договір, повинна бути покарана або словами, або зброєю, то я, надаючи перевагу тому, щоб війна з тобою була доручена комусь іншому, а не мені, що б там не було, візьму на себе висловити тобі як другові на словах усю гіркоту правди, подібно до того як лікарі для **збереження життя** вживають сильні ліки.

Близьким до збереження фізичного життя є «порятунок» і «вживання» в умовах часів Римської імперії, у якій концепт війни сприймався як данина вищих сил, як *modus vivendi*. Ergo una est **salus** erumpere hinc atque abire; id aut interdum aut nocte faciamus oportet (Liv. 7. 35. 9). Так що **порятунок** один — прорватися звідси і відійти: зробити це треба вдень або вночі.

Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum rettulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu facto dum se putant vincere uicere (Liv. 2. 64. 6). І римляни, через свою невелику кількість важче відчували ці втрати, відступили б, якби консул, **рятивним** обманом не підбадьорив війсьکو, вигукуючи, що на другому крилі ворог вдався до втечі.

Периферійним значенням прикметника *salutaris* є сема «корисний, добрий, благодатний, той, який іде на користь», що зустрічається у Тита Лівія у контексті «корисний для порятунку, виправлення ситуації, яка склалася»: *in hac turbatione rerum in contionem vocari placuit; ubi cum alii alio tenderent nec procul seditione res esset, Apollonides, principum unus, orationem salutarem ut in tali tempore habuit* (Liv. 24.28.1). Під час цієї метушні скликали народні збори: оратори тягнули одні в один бік, інші — в інший бік; і ось почалось би повстання, коли Аполлонід, один із перших людей у місті, виголосив промову, **корисну (рятивну)** в обставинах, які склалися.

Сила та могутність держави залежить від здоров'я чоловічої частини населення: *sunt commine Romani nominis tum praecipue id domus suae dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua non modo aduenis sed seruis etiam regnum Romae pateret* (Liv. 1. 40. 3). Буде ганьбою і для усього римського імені і особливо для їхнього дому, якщо при **живому і здоровому** чоловічому потомстві царя Анка царська влада в Римі стане доступною не лише чужинцям, але й рабам.

Discordia — репрезентована у трактаті як одне з найбільших лих, поставлена в один ряд з голодом та осадою. *Sanata discordia* — оздоровлення держави, повернення здорового глузду можновладцям, що сприятиме зміцненню влади і сили в Місті: *consules deinde T. Geganius P. Minucius facti. eo anno cum et foris quieta omnia a bello essent et domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonae ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet* (Liv. 2. 34. 1). Потім консулами стали Тім Геганій і Публій Минуцій. Того року на кордонах настав спокій від воєн і дома припинились міжусобиці (**усунути суперечки**), але інше нещастя упало на Місто: спочатку подорожчав хліб через те, що поля через відхід плебей залишилися необробленими, потім почався голод, як під час осади.

Когнітивно-семантичною складовою феномену ЗДОРОВ'Я ДЕРЖАВИ є сема «здорового глузду, тверезості думок», яка впливає з наступного контексту: *inter aliarum parua principia rerum ludorum quoque prima origo ponenda uisa est, ut appareret quam ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenerit* (Liv. 7. 2.13). Про це первісне походження ігор я вважаю за потрібне згадати, говорячи про справи, які вирости з нікчемного сімені, щоб стало зрозуміло, що від **здорових начал** нині справа дійшла **до безумної пристрасті**, на яку ледь вистачає засобів і в могутніх держав.

Фізична міць держави представлена Тітом Лівієм через лексему *valetudo*, *valetudo: ante diem tertium idus Sextiles consulatum ineunt, iam satis ualida ciuitate ut non solum arcere bellum sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis in fines suos transcendisse hostes impigre promissum auxilium* (Liv. 3. 8. 3). Третього дня після секстильських ід, коли держава достатньо **зміцніла** і була в силах не тільки відбити напад ворогів, але й сама почати війну. *Iam res Romana adeo erat ualida ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset; sed penuria mulierum hominis aetatem duratura*

magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitimis conubia essent (Liv. 1. 9. 1). Тепер Рим став настільки міцним, що міг нарівні воювати з будь-яким сусіднім міст, але межею цієї могутності було людське життя, тому що жінок було мало і на потомство в рідному місті римляни сподіватися не могли, а шлюбних зв'язків із сусідами не існувало.

Valetudo є маркером фізичної сили та міцності громадян Риму, на яких покладено місію охорони держави: *tunus uigiliarum senatores, qui per aetatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant; circumitio ac cura aedilium plebi erat; ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperii uenerat (Liv. 3. 6. 9). Вночі стіни охороняли сенатори, наскільки дозволяли їм вік і сили, а обходом сторожових постів займалися плебейські еділи: до них тепер перейшла і верховна влада і консульська велич.*

Силу та «здоров'я» держави Тіт Лівій убачав у законності, у дотриманні правил та законів, які є найвищими благами виживання, порятунку та могутності держави. *De Hannibale Poeno et Aetolo Thoante et Mnasilocho Acarnane et Chalcidensibus Eubulida et Philone dedendis in hoc quoque foedere adscriptum est, et ut, si quid postea addi demi mutarive placuisset, ut id salvo foedere fieret (Liv. 38. 38. 18). У тому ж*

договорі записаний був пункт про видачу пунійця Ганнібала, еолійця Фоанта, акарнанця Мнасилоха і халкідців Евбуліда і Філона, а також обговорена була можливість уносити згодом в договір будь-які зміни, а також вилучати будь-яку статтю договору без того, щоб він утратив законну силу. Potuisse patres plebi scito pelli honoribus suis: num etiam in deos immortales inauspicatam legem ualuisse? (Liv. 7. 6. 11). Звичайно, народним голосуванням можна відняти у патриціїв їх почесні місця, але хіба для безсмертних богів має силу закон без необхідних ауспіцій?

Отже, аналіз трактату Тіта Лівія дав можливість встановити, що визначальною характеристикою феномену ЗДОРОВ'Я ДЕРЖАВИ є мир, спокій, фізичне існування держави, її порятунк, які є запорукою благополуччя і процвітання держави і залежать від добробуту громадян, здоров'я та міцності чоловічої частини населення. Благо держави має бути центральним аксіологічним пунктом кожної людини. Здоровий глузд і прагматизм можновладців сприяє зміцненню влади і сили. Discordia — загроза стабільності держави. Силу та «здоров'я» держави Тіт Лівій убачав у законності, у дотриманні правил та законів, які є найвищими благами виживання, порятунку та могутності держави.

Література

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Бульгиной. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 780 с.
2. Волков В. В. Концепт "здоровье": лингвистические механизмы самовосприятия / В. В. Волков, Н. В. Волкова. — Вестник ТвГУ. — Серия: Филология (12). — 2008. — С. 93–98.
3. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов : монография / С. Г. Воркачев — Волгоград: Парадигма, 2005. — 214 с.
4. Залевская А. А. Психологический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. — Воронеж : ВГУ, 2001. — С. 12–16.
5. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности : сб. науч. тр. / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2001. — С. 3–16.
6. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / отв. ред. М. В. Пименова. — Кемерово : Графика, 2004. — Вып. 4. — 206 с.
7. Карпенко А. В. Концепт у сучасних лінгво-когнітивних дослідженнях: підходи до визначення та типологія / А. В. Карпенко. — Режим доступа : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25391/1/Karpenko.pdf>
8. Климонова Е. С. Концепт здоровье в философском дискурсе / Е. С. Климонова. // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — Воронеж, 2007. — № 2–2. — С. 136–142.
9. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие. — М. : Флинта, Наука, 2004 — 296 с.
10. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие. / В. А. Маслова. — 5-е изд. — М. : Флинта, Наука, 2011. — 296.
11. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. — М. : Издат. центр «Академия», 2001. — 208 с.

12. Немировский А. Идеология и культура раннего Рима / А. И. Немировский. — Воронеж : ВГУ, 1964. — 277 с.
13. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
14. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 248 с.
15. Утченко С. Л. Древний Рим. События. Люди. Идеи / С. Л. Утченко. — М. : Наука, 1969. — 324 с.